

Prof. zw. dr hab. Stanisław Czaja
Katedra Ekonomii Ekologicznej
Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

Wrocław 10.03..2024

Recenzja rozprawy doktorskiej pod tytułem: „Społeczno-gospodarcze konsekwencje rozwoju górnictwa w Mongolii”, przygotowanej przez mgr Tsolmontuya Myagmarjav pod kierunkiem dr hab. Małgorzaty Burchard-Dziubińskiej, prof. UŁ

1. Wprowadzenie. Ogólna identyfikacja i charakterystyka dysertacji.

Recenzja przygotowana została w oparciu o decyzję Komisji Uniwersytetu Łódzkiego do spraw stopni naukowych w dyscyplinie ekonomia i finanse z dnia 18 grudnia 2023 roku. Recenzowana praca ma charakter dysertacji doktorskiej, a zatem pracy potwierdzającej aspiracje Autorki do uzyskania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse. Praca została przygotowana na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego. Promotorem rozprawy jest dr hab. Małgorzata Burchard-Dziubińska, prof. UŁ.

2. Prezentacja i ocena układu oraz jej struktury recenzowanej dysertacji, celów badań i hipotez badawczych

Dysertacja ma charakter zwartej opracowania złożonego ze wstępu, pięciu rozdziałów merytorycznych, zakończenia, bibliografii, zestawienia przywołanych aktów prawnych dla Mongolii, Polski i Unii Europejskiej, spisu tabel oraz spisu rysunków. Całość opracowania liczy 169 stron.

We *Wstępie* przedstawiono krótko dziedzictwo historyczne i teraźniejszość, postęp demokratyczny i deficyty instytucjonalne, położenie geopolityczne, zasoby naturalne, rozwój gospodarczy w okresie wzrostów i spadków oraz wyzwania środowiskowe Mongolii, a także hipotezy badawcze, źródła literaturowe i informacji. *Wstęp* zawiera również krótki opis

zawartości poszczególnych rozdziałów i zwartą charakterystykę wykorzystanych metod oraz technik badawczych czy znaczenie podjętych badań.

W rozdziale pierwszym – *Rola środowiska przyrodniczego w rozwoju gospodarczym Mongolii* – zaprezentowano ogólną charakterystykę środowiska przyrodniczego Mongolii (podrozdział 1.1), gospodarcze znaczenie elementów środowiska przyrodniczego Mongolii, zwłaszcza pastwisk naturalnych, źródeł energii odnawialnej i zasobów kopalin (podrozdział 1.2), a także dokonano identyfikacji kopalin o wysokim potencjale gospodarczym (podrozdział 1.3).

W rozdziale drugim – *Ochrona środowiska przyrodniczego w świetle teorii ekonomii – wybrane zagadnienia* – przedstawiono wybrane elementy ekonomii środowiska i zasobów naturalnych (podrozdział 2.1), ekonomii ekologicznej (podrozdział 2.2) oraz ekonomii zrównoważonego rozwoju (podrozdział 2.3), wykorzystane w dalszych analizach.

Rozdział trzeci – *Przemiany systemowe w świetle ekonomii instytucjonalnej – ujęcie teoretyczne* – zawiera zarys problematyki ekonomii instytucjonalnej (podrozdział 3.1), kwestie relacji między rozwojem gospodarczym a ładem społecznym (podrozdział 3.2), zwłaszcza ogólną charakterystykę porządku ograniczonego dostępu, rozwój w tym porządku oraz prezentację porządku otwartego dostępu, a także transformację od porządku ograniczonego dostępu do porządku otwartego dostępu (podrozdział 3.3). Rozdział opiera się na użytecznym dorobku Nowej Ekonomii Instytucjonalnej, a zwłaszcza teorii NWW (Northa-Wallisa-Weingasta).

W rozdziale czwartym – *Sektor górniczy w Mongolii w okresie transformacji systemowej – w świetle danych statystycznych i ekonomii instytucjonalnej* – wyróżniono dwie zasadnicze części. W części pierwszej omówiono zwrot ku gospodarce rynkowej (podrozdział 4.1), eksploatację kopalin w Mongolii w latach 1990-2022, zwłaszcza węgla, miedzi, złota i innych surowców mineralnych (podrozdział 4.2), a także znaczenie sektora górniczego dla wzrostu gospodarczego Mongolii (podrozdział 4.3). Przedstawiono również źródła finansowania inwestycji w sektorze górniczym (podrozdział 4.4) i środowiskowe oraz społeczne skutki eksploatacji sektora górniczego (podrozdział 4.5).

W części drugiej rozdziału czwartego skupiono się na kluczowych zmianach prawnych w odniesieniu do górnictwa (podrozdział 4.6), na bezpośrednich inwestycjach zagranicznych w sektorze górniczym w warunkach zmian legislacyjnych w Mongolii w latach 1990-2023 (podrozdział 4.7), a także na ewolucji porządku społecznego w Mongolii, z uwzględnieniem przemysłu wydobywczego jako głównego źródła rent (podrozdział 4.8).

W ostatnim, piątym rozdziale – *Przeciwdziałanie negatywnym skutkom ekspansji górnictwa w Mongolii* – omówiono problemy związane z rewitalizacją terenów górniczych w Mongolii (podrozdział 5.1), projektowanie i zarządzanie procesami eksploatacji kopalni i rewitalizacji terenów pogórnich (podrozdział 5.2) oraz przedstawiono doświadczenia wybranych krajów europejskich w rewitalizacji i transformacji obszarów pogórnich, zwłaszcza niemieckich i polskich (podrozdział 5.3). Dokonano oceny możliwości przeniesienia doświadczeń w rewitalizacji i transformacji obszarów pogórnich w krajach Unii Europejskiej na grunt mongolski (podrozdział 5.4). Zaprezentowano również instytucjonalne implikacje proponowanych rozwiązań.

Zakończenie zawiera ogólne podsumowanie zrealizowanych badań oraz ocenę weryfikacji postawionych w dysertacji hipotez badawczych.

Bibliografia składa się z 216 pozycji, w tym 41 w języku polskim, 108 w języku angielskim, 3 w języku rosyjskim, 2 w języku niemieckim i 62 w języku mongolskim. Literatura jest dobrana poprawnie z punktu widzenia tematyki dysertacji oraz prowadzonych badań. Całość źródeł informacji uzupełnia 13 aktów prawa mongolskiego oraz 4 akty prawa polskiego i Unii Europejskiej.

W badaniach postawiono następujące hipotezy (strona 7 dysertacji):

Hipoteza 1. Eksploatacja surowców mineralnych w Mongolii jest przyczyną narastania kryzysu ekologicznego, co skutkuje naruszaniem zasad sprawiedliwości ekologicznej i środowiskowej.

Hipoteza 2. Zgodnie z koncepcją teoretyczną D.C. Northa, J.J. Wallisa, B.R. Weingasta (NWW) walka o renty związane z funkcjonowaniem sektora górniczego prowadzi w Mongolii do regresu porządku ograniczonego dostępu z dojrzałego do podstawowego. Inaczej mówiąc, aby wprowadzić rozwiązania korzystne dla inwestycji górniczych postulowane przez międzynarodowych inwestorów, władze Mongolii ograniczają zakres swobód obywatelskich (następuje regres demokracji) oraz nieefektywnie chronią środowisko naturalne.

Hipoteza 3. Rozwój sektora wydobywczego w Mongolii zagraża zrównoważonemu rozwojowi kraju i pilnie wymaga korekty, w czym pomocne mogą być doświadczenia (wybranych) państw Unii Europejskiej.

Hipotezy zostały poddane w dysertacji weryfikacji. Jak zauważa Doktoranta, pierwsza hipoteza została zweryfikowana częściowo, ponieważ górnictwo nie jest jedyną przyczyną degradacji środowiska przyrodniczego w Mongolii, a tradycje „ochroniarskie” w społeczeństwie posiadają krótką historię.

Druga hipoteza została zweryfikowana pozytywnie. Doktoranta podsumowuje to następująco: „... walka o renty związane z funkcjonowaniem sektora górniczego prowadzi w Mongolii do regresu porządku ograniczonego dostępu z dojrzałego do podstawowego. (...) Inaczej mówiąc, aby wprowadzić rozwiązania korzystne dla inwestycji górniczych postulowane przez międzynarodowych inwestorów, władze Mongolii ograniczają zakres swobód obywatelskich (następuje regres demokracji) oraz nieefektywnie chronią środowisko naturalne.” (strona 152 dysertacji)

Trzecia hipoteza także została zweryfikowana pozytywnie (twierdząco).

W dysertacji Autorka sformułowała problem badawczy skupiony na skutkach ekspansji górnictwa dla gospodarki, społeczeństwa i środowiska przyrodniczego Mongolii. Problem jest interesujący dla Czytelnika co najmniej z dwóch powodów: (1) przybliżając w profesjonalny sposób słabo znaną w polskich środowiskach akademickich i gospodarczych sytuację w Mongolii oraz (2) pokazując skutki pułapki obfitości zasobów mineralnych dla gospodarki, której elementy nie były i nie są obce w Polsce, a co „spycha” wiele gospodarek na peryferyjne pozycje, o których pisał w swoich koncepcjach między innymi Raul Prebisch i inni zwolennicy teorii „surowcowych”.

Problem badawczy dysertacji został ciekawie i poprawnie rozpisany na pięć pytań badawczych (strona 6 pracy), które odpowiedzi znaleźć można w kolejnych etapach realizacji projektu badawczego. Interesujący jest również sposób realizacji poszczególnych zadań w ramach projektu doktorskiego.

Układ całej pracy i jej poszczególnych części jest kompletny, logiczny oraz spójny wewnątrznie. Ułatwia to podążanie czytelnika za narracją Autorki i nie pozwala na odchylenie od tematyki i głównych wyzwań badawczych. Doktorantka ujawnia przy okazji bardzo dobrą orientację w literaturze zajmującej się poruszaną problematyką w Europie i Stanach Zjednoczonych, a także w Polsce oraz, co stanowi dodatkowy walor jej rozważań, w literaturze mongolskiej. Dobór i sposób korzystania z literatury i źródeł informacji oraz danych pokazuje dojrzałość badawczą Doktorantki.

3. Ocena merytoryczna zawartości dysertacji i wkładu Doktorantki w dotychczasową wiedzę

Ocena merytoryczna zawartości dysertacji powinna uwzględniać następujące elementy:

- (1) - uwzględnienie jej walorów i wad oraz wkładu autorskiego w samej dysertacji, zarówno w zakresie porządkowania istniejącej wiedzy, jak i dodatkowych elementów, rozumianych jako wartość dodana do nauki;
- (2) - ułożenie problematyki badawczej w literaturze polskiej, a także międzynarodowej;
- (3) - ocenę metodyczno-metodologicznego wymiaru opracowania, jego walory i ograniczenia;
- (4) - walory implementacyjne i możliwości wykorzystania zawartego dorobku w praktyce społecznej i ekonomicznej, a także braki czy ograniczenia w tym zakresie;
- (5) - słabe strony merytoryczne i metodyczno-badawcze recenzowanego opracowania.

Pierwsza płaszczyzna oceny pozwala podkreślić następujące walory recenzowanej dysertacji:

- podjęcie bardzo rzadko występującej w polskiej literaturze problematyki gospodarczego, środowiskowego i społecznego znaczenia górnictwa surowców;
- interesująca identyfikacja oraz zbadanie zjawiska „pułapki obfitości” na przykładzie gospodarki mongolskiej;
- zbadanie konsekwencji wywoływanych przez niewłaściwe konstruowanie regulacji prawno-instytucjonalnych.

Druga płaszczyzna oceny dysertacji łączy się z postulatem ciągłości rozwoju nauki, a zatem ułożenia problematyki badawczej w literaturze, w języku, w którym przygotowano opracowanie, jak i literaturze międzynarodowej. W tym zakresie przedstawiona praca nie wzbudza żadnych poważniejszych uwag czy zastrzeżeń. Pięciojęzyczna, poprawnie dobrana literatura i tradycyjne oraz elektroniczne źródła informacji potwierdzają zarówno umiejętności Doktorantki doboru poszczególnych pozycji, jak i ich wykorzystania w trakcie realizacji projektu badawczego czy przygotowania końcowego opracowania.

Dużym walorem recenzowanej rozprawy doktorskiej jest fakt oparcia badań na wiarygodnych źródłach danych i informacji pochodzących przede wszystkim z oficjalnych systemów statystyki społeczno-ekonomicznej. Jest to warte podkreślenia w sytuacji coraz liczniejszych prac naukowych wykorzystujących znacznie mniej wiarygodne badania respondenckie.

Walorami metodycznymi recenzowanego opracowania są między innymi:

- bardzo rzetelnie zrealizowane badania literaturowe i empiryczne, a także omówienie otrzymanych wyników, zarówno od strony merytorycznej, jak i formalno-statystycznej;
- sformułowanie i weryfikacja interesujących hipotez badawczych;
- przejrzysta prezentacja danych empirycznych oraz wizualizacja otrzymanych wyników.

Chciałbym w tym momencie postawić Doktorantce dwa pytania, czy nie podejmowała próby nadania niektórym wykresom trendów bardziej formalnej postaci funkcyjnej, a także, jakie były powody rezygnacji z takiego podejścia, skoro w wielu przypadkach byłoby to uzasadnione poznawczo i z punktu widzenia analizy statystyczno-ekonometrycznej?

Wkładem własnym (wartością dodaną) Doktorantki do nauki, zwłaszcza do dyscypliny ekonomia i finanse, a także subdyscyplin: ekonomia środowiska, ekonomia ekologiczna i ekonomia zrównoważonego rozwoju, a także do praktyki gospodarczej i społecznej, są takie elementy jak:

- postawienie i zweryfikowanie hipotez badawczych;
- rzetelna prezentacja i ocena dorobku innych badaczy w tym zakresie, zgodnie z założeniami metody *desktop research*;
- interdyscyplinarne, wielowymiarowe sprawdzenie konsekwencji „pułapki obfitości”;
- sformułowanie użytecznych dla praktyki społeczno-gospodarczej Mongolii wniosków i rekomendacji, łączące się z ciekawymi próbami dostosowania doświadczeń niemieckich i polskich w zakresie rewitalizacji oraz transformacji obszarów pogórnich do warunków mongolskich.

Lektura dysertacji pozwala zorientować się w praktycznych jej walorach. Już sformułowanie i weryfikacja hipotez badawczych jest bardzo interesującym zestawem rekomendacji praktycznych. Rzetelne badania pozwalają Doktorantce na przedstawienie wielu wniosków i uwag posiadających ciekawe oraz ważne implikacje dla praktyki społeczno-gospodarczej nie tylko Mongolii, chociaż jest ona wiodącym obiektem badań. „Pułapka obfitości” to poważne wyzwanie w wielu regionach świata, także w Polsce i innych krajach Europy Środkowej czy Wschodniej. Najważniejsze z rekomendacji zostały zebrane w zakończeniu pracy (strony 154-155 dysertacji). W tym momencie chciałbym Doktorantce postawić kolejne pytanie – na ile doświadczenia Mongolii w zakresie eksploatacji surowców mineralnych mogą być użyteczne w innych gospodarkach, zarówno tych rozwiniętych, jak i rozwijających się?

Reasumując, dociekania zamieszczone w pracy, oparte zarówno na empirycznych badaniach własnych, jak i rozległych studiach literaturowych podejmują kilka bardzo ciekawych problemów i formułują wnioski o charakterze poznawczym oraz implementacyjnym.

4. Uwagi redakcyjne i edytorskie

Całość dysertacji jest starannie zredagowana oraz wyedytowana. W związku z tym nie dostrzega się w zasadzie potknięć językowych, co należy podkreślić, biorąc pod uwagę fakt, że pierwszym językiem Doktorantki jest zapewne język mongolski. W pracy przestrzega się również jednorodności formułowania przypisów bibliograficznych oraz standardów prezentacji elementów uzupełniających – tabel, wykresów, rysunków, fotografii itp.

Narracja jest ciekawa i płynna, co ułatwia zapoznanie się z poruszonymi zagadnieniami, rozumienie toku rozważań Doktorantki i ocenę wartości prowadzonych przez nią badań.

5. Zakończenie i wnioski

Przedstawiona do recenzji dysertacja pod tytułem: „*Spoleczno-gospodarcze konsekwencje rozwoju górnictwa w Mongolii*”, przygotowana przez Tsolmentuyę Myagmarjav, jest właściwie opracowaną pracą naukową. Zawiera autorski wkład w rozwój dyscypliny ekonomia i finanse, a szerzej w dziedzinie nauk społecznych. Jest on widoczny na dwóch istotnych płaszczyznach, a mianowicie:

- wprowadzenia nowych, twórczych elementów do istniejącej wiedzy;
- przeglądu i uporządkowania dotychczasowej wiedzy w badanym zakresie.

Osiągnięcia te przyczyniły się do pogłębienia wiedzy w objętym rozprawą zakresie. Na szczególne wyróżnienie zasługują między innymi:

- interesująca, oparta na bogatych i wiarygodnych źródłach, prezentacja oraz ocena sytuacji społeczno-ekonomicznej i ekologicznej Mongolii;
- sprawdzenie użyteczności dorobku współczesnej teorii ekonomii, zwłaszcza elementów Nowej Ekonomii Instytucjonalnej, do badania praktycznej sytuacji wybranego państwa;
- przybliżenie konsekwencji tak zwanej „pułapki obfitości” do wyzwań współczesnych gospodarek; warto wspomnieć, że Doktorantka jest współautorką ważnej monografii „*Mongolia w pułapce obfitości zasobów naturalnych*”, wydanej w 2020 roku przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

Dodatkowo, należy wyeksponować sposób skonstruowania i wykorzystania w pracy odpowiedniej metodyki badań, opartej przede wszystkim na:

- studiach empiryczno-statystycznych, opartych o bogate i wiarygodne źródła danych;
- metodzie *desktop research*, uwzględniającej we właściwy sposób dorobek innych badaczy;

- krytycznej analizie obszernej pięcioletniej literatury, w tym wszystkich istotnych aktów prawnych.

W recenzowanej pracy umiejętnie wykorzystano wnioskowanie dedukcyjne i indukcyjne, a także elementy modelowania formalnego czy statystycznej obróbki zbiorów danych. Z metodyczno-metodologicznego punktu widzenia praca nie budzi zastrzeżeń, co dobrze świadczy o warsztacie badawczym jej Autorki.

Przedstawiona dysertacja zawiera pewne oryginalne próby rozwiązania wybranych problemów naukowych oraz eksponuje ogólną wiedzę teoretyczną Doktorantki, wskazując na umiejętność prowadzenia przez Nią samodzielnej pracy naukowej.

Uważna i krytyczna lektura recenzowanej dysertacji przygotowanej przez Tsolmentuyę Myagmarjav pod tytułem „*Spoleczno-gospodarcze konsekwencje rozwoju górnictwa w Mongolii*”, pozwala sformułować wniosek, że praca spełnia warunki określone w art. 179 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 3 lipca 2018 r. - Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r. poz. 1669 ze zm.), zarówno ze względu: (1) aktualność i ważność podejmowanych problemów, (2) wkład w rozwój dyscypliny naukowej ekonomia i finanse, (3) określony wpływ na rozwój społeczny i gospodarczy, jak i (4) ocenę zastosowanej metodyki.

Może być zatem dopuszczona do kolejnych etapów postępowania o nadanie stopnia doktora nauk ekonomicznych w dyscyplinie ekonomia i finanse oraz do publicznej obrony na Wydziale Ekonomiczno-Socjologicznym Uniwersytetu Łódzkiego.

Uwzględniając walory merytoryczne i metodyczno-metodologiczne dysertacji oraz sposób jej opracowania stawiam wniosek o wyróżnienie pracy Tsolmentuyi Myagmarjav pod tytułem „*Spoleczno-gospodarcze konsekwencje rozwoju górnictwa w Mongolii*” w sposób przyjęty na Uniwersytecie Łódzkim.

Stanisław Czaja

